

Irán és az ázsiai nagyhatalmak: konnektivitás és aszimmetrikus egymásrautaltság

Iran and the Asian Superpowers: Connectivity and Asymmetric Interdependence

N. Rózsa Erzsébet

Összefoglaló: Irán földrajzilag Nyugat-Ázsiában található, olyan ázsiai alrégiók metszéspontjában, mint a Közel-Kelet, a Kaukázus és Közép-Ázsia, de a keleti határával Délkelet-Ázsiához is csatlakozik. Miközben a „Nyugat-Ázsia” terminus – különösen ázsiai körökben – egyre inkább teret nyer, maga a térség az utóbbi évtizedek ázsiai diskurzusából többnyire kimarad, és nem csak civilizációs szempontok miatt. Az ázsiai kontinens nagyhatalmai – északon Oroszország, keleten Kína, délen India – mind biztonságpolitikai, mind civilizációs szempontból meghatározói (Samuel P. Huntington kifejezésével: magállamai) a saját alrégiójuknak. Nyugat-Ázsiának (azaz a Közel-Kelet Masrek térségének, illetve a Perzsa-öböl menti országoknak – a továbbiakban: öbölországok) azonban nincs egyetlen vezető hatalma, sőt történelmi-vallási-katonai okokból több állam (Irán, Törökország, Szaúd-Arábia) is igényt formál(hat) a regionális hatalmi státusza elismerésére.¹ Emellett e sokdimenziós, törékeny egyensúllyal rendelkező térségnek a rendjét külső szereplők is alakítják, ami gyakran azt a képzetet kelti, hogy maguk is alanyi jogon részesei e regionális rendnek.

Irán az Ázsiáról alkotott képében Oroszország, Kína és India mellett magát tételezi a kontinens negyedik pólusának, még akkor is, ha az Amerikai Egyesült Államokkal kiéleződött konfliktusa és a Teheránnal szemben kiépült szankciós rezsím a többi országgal ápolt kapcsolatait, s így a regionális hatalmi státusza elismerését nagyban korlátozza.² Ugyanakkor a földrajzi fekvése és a geostratégiai tulajdonságai az ázsiai nagyhatalmak számára megkerülhetlenné teszik: a konnektivitás és az (aszimmetrikus) egymásrautaltság mindhárom ország iráni kapcsolataiban meghatározó.

A jelen tanulmány Iránnak az Oroszországhoz, Kínához és Indiához fűződő kapcsolatait vizsgálja, részben bilaterális, részben regionális (ázsiai) viszonylatban, elsősorban olyan, a világpolitikai napirendet is érintő „közös ügyek” kapcsán, mint a konnektivitás, a fegyverkereskedelem, az energiahordozók és az iráni nukleáris program.

Kulcsszavak: Irán, Oroszország, Kína, India, Ázsia, konnektivitás

1 A térség műszakilag-technológiailag legfejlettebb, katonailag legerősebb állama, Izrael e felsorolásból azért marad ki, mert a regionális hatalmi státusz az elfogadottság, a követendő minta, a szövetségesi viszony legalább minimális létét feltételezi – mindez pedig Izrael esetében máig igencsak megkérdőjelezhető. Egyiptom, amely a történelme, geopolitikai és geostratégiai adottságai miatt szintén a térség meghatározó hatalma volt és marad, az afrikai kontinensen fekszik, így kívül esik ezen elemzés keretein.

2 Meg kell jegyezni, hogy a török elnök, Recep Tayyip Erdoğan Ázsia-kepe is hasonló, és ő természetesen Törökországot tételezi Nyugat-Ázsia vezető hatalmának.

Abstract: *Iran perceives itself as the fourth pole of Asia besides Russia, China and India – even if its regional power status is limited due to its conflict with the United States of America. Its geographical location and geostrategic assets, however, make Iran an unavoidable partner for the Asian great powers: connectivity and (asymmetric) interdependence are determinant elements of all three in their relations to Iran.*

The present study aims at analysing Iran's relations to Russia, China and India – partly on a bilateral, partly on a regional (Asian) level – mainly along such "common issues" on the agenda of the international community as connectivity, arms trade, energy resources and the Iranian nuclear deal.

Keywords: *Iran, Russia, China, India, Asia, connectivity*

Irán önképe

Irán önmagáról alkotott képét egyrészt ősi államiságának és civilizációjának tudata, másrészt az iszlám forradalom révén a teljes muszlim közösséghez szóló üzenete, univerzális küldetéstudata határozza meg. Irán, ha megszakításokkal is, de több évezreden át regionális hatalom volt, amely a befolyását a Földközi-tengertől az Indusig, Közép-Ázsiától az Arab-tengerig terjesztette ki. Miközben politikai és katonai értelemben az iráni mozgástér a 19–20. század folyamán jelentősen lecsökkent, a kulturális befolyása (nyelv, vallás, művészetek stb.) máig annál jóval tágabb körben érvényesül.

A Ruhollah Khomeini ajatollah által kidolgozott „iszlám kormányzás” elmélete és az „iszlám forradalom” terminológiája azt a szándékot és programot tükrözi, amellyel az Iráni Iszlám Köztársaság nem csupán a síitákat, de a muszlim hívők teljes közösségét, az *ummát* kívánta megszólítani. Ugyanakkor az Iránban bevezetett *velájat-e fakih* modellje egyrészt nagyon síita,³ aminek a tágabb iszlám világ nagyon is a tudatában van, ezért elutasítja azt, másrészt nagyon iráni, emiatt még a síita közösségekben is csak csekély támogatottsággal bír.

Azt mondhatjuk tehát, hogy az iráni önkép mind történelmi, mind ideológiai folytonosságot mutat: az ország regionális hatalom, sőt olykor globális hatalomként látja magát (*The Iran Project*, 2019), és felelős hatalomnak mutatkozik, amely a szegényeket és a rászorulókat védi és segíti (*Internet Archive*, 2013a; 2013b). E kettős percepció fő eleme – és az alkotmányban is hangsúlyozottan szerepel – a teljes politikai és gazdasági függetlenség, a külső dominancia szinte végletes elutasítása, valamint az önellátásra törekvés (és annak részeként a műszaki-technológiai fejlődés) – mindez az iszlám értékei mentén, egy sajátos iszlám modellben. Irán retorikájában azok a 20. század során kialakult narratívák és politikai törekvések játszanak szerepet, amelyek következménye

3 A modell azon a síita meggyőződésen alapul, hogy a hívőknek szükségük van egy jámbor és csalhatatlan személyre, aki az isteni tanokat értelmezi számukra. Ezért a modell középpontjában az iszlám jogtudós áll, akinek a képességét elismerik, és az a feladata, hogy Isten akaratát értelmezze és a hívőknek közvetítse (*Internet Archive*, 2013a; 2013b; 2013c).

egy harmadik utas politika, amelyben a síita iszlámnak a szegények és elesettek megsegítésére, a hívők közösségének a fenntartására irányuló vallásos kötelezettsége összekapcsolódott a baloldali, sőt kifejezetten marxista-leninista antiimperializmussal, illetve a szocialista és nacionalista eszmékkel (Pesaran, 2011, 41–44. o.).⁴

Következésképpen az Iráni Iszlám Köztársaság Ázsia és a világ vezető hatalmaival egyenlőnek tartja magát, és azt követeli, hogy mások is akként fogadják el. Ezt tükrözték – többek között – Mahmud Ahmadinezsád elnöknek a világ vezetőihez, George W. Bush amerikai elnökhöz (*The Washington Post*, 2006), Angela Merkel német kancellárhoz (*Mohammad Mossadegh*, 2006) és Nicolas Sarkozy francia elnökhöz írt levelei (*Reuters*, 2007). A nagyhatalmakkal való egyenlőségének a legfontosabb bizonyítéka mégis az ún. P5+1 csoporttal⁵ az iráni nukleáris programról folytatott tárgyalások voltak.

Az Iráni Iszlám Köztársaság kül- és biztonságpolitikájában ez az önkép jelöli ki a sarokpontokat, amelyek máig meghatározóak. Irán azonban a gyakorlatban pragmatikus hatalom is, amelynek a legfontosabb célja a *velájat-e fakih* modelljének fenntartása. Ugyanakkor a megvalósítás és az említett szempontok érvényesítése során az iráni kül- és biztonságpolitika (de a bel- és gazdaságpolitika is) folyamatos változásban volt és van. A kezdeti globális megközelítés (az *umma* egészének a megszólítása, minden elesett felkarolása, a globális hatalmaktól való teljes függetlenség programja, a „se nem Kelet, se nem Nyugat” politika) mellett az iszlám forradalom utáni első évtizedtől egyre nagyobb hangsúlyt kapott a regionalitás, amely „először [Ali] Akbar Hássemi Rafszandzsáni elnöksége alatt (1989–1997) kezdett teret nyerni az iráni külpolitikában” (Maleki, 2016), és azóta is meghatározó maradt. Az ország ebben a keretben építette a kapcsolatait más hatalmakkal (az Európai Unióval, Oroszországgal, Kínával és Indiával), vallotta magát kisebb és nagyobb régiók (Perzsa-öböl, Közép-Ázsia, a Kaszpi-tenger, illetve Ázsia) részének, illetve kereste a kapcsolatot távolabbi kontinensekkel (Afrikával és Latin-Amerikával) (N. Rózsa, 2018, 118–119. o.).

Irán Ázsiában

Irán Oroszországhoz, Kínához és Indiához fűződő kapcsolatrendszerét az ázsiai kontinens történéseinek tágabb összefüggésében kell elhelyezni. Az utóbbi évtizedekben, elsősorban a kelet-ázsiai gazdasági fejlődésből kiindulva, egyre nagyobb teret és új értelmezést nyert Ázsia fogalma. Az ázsiai identitásról szóló diskurzus egy olyan kapcsolatrendszert, illetve annak olyan dimenzióit vázolta fel, amelynek bizonyos kérdéseibe sem az Amerikai Egyesült Államok, sem az európaiak nem tudnak beleavatkozni, miközben Oroszország és Japán mellett Kína és India is a kontinens meghatározó regionális – és

4 Lásd még Muhammad Bákir asz-Szadr, Mahmúd Tálegháni, Dzsálál Ál-e Ahmad, Ali Sariati és Abolhaszan Baniszadr munkáit.

5 P5+1, azaz az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja és Németország.

a világpolitikában is egyre jelentősebb – hatalmává nőtt fel. Irán melléjük kíván felzárkózni, amikor magát Nyugat-Ázsia regionális hatalmaként tételezi. Következésképp számára az említett hatalmak bármelyikével szívesen alkotna koalíció, illetve a bilaterális együttműködés kívánatos lenne, még ha eseti alapon történne is (Gopaldaswamy és Handjani, 2017; Freeman, 2010). Az irániak Kína–India–Oroszország–Irán (angol rövidítéssel: CIRI) koncepciója ezt a felfogást tükrözte. Miközben ezzel az ázsiai gazdasági fejlődésre alapozott, közös célként megjelent benne az Egyesült Államok befolyásának és jelenlétének a visszaszorítása,⁶ illetve a nemzetközi rendszerben kialakuló esetleges vákuumok kitöltése is.⁷ A 2005-ben meghirdetett „keleti nyitás” (*negáh be sark*; Nézz keletre!) politika egyrészt válasz volt a harsány és folyamatos nyugati elutasításra, másrészt kifejezte azt az iráni meggyőződést, hogy az ázsiai hatalmakkal⁸ kötött szövetség és/vagy stratégiai partnerség Irán érdekeit szolgálja, és megvédheti az országot a nemzetközi közösség berkeiben folyó vitákban (N. Rózsa, 2018, 117–118. o.). Amikor Ali Khamenei ajatollah 2018 februárjában kijelentette, hogy hazája „előnyben részesíti a Keletet a Nyugattal szemben”, azaz erősíteni kívánja „a kapcsolatokat a keleti hatalmakkal, és nem feltétlenül [csak] olyan államokkal, amelyek Amerika-ellenesek” (Azizi, 2018), tulajdonképpen ezt a politikai irányt erősítette meg.

Ugyanakkor Irán – Kínához és Indiához hasonlóan – arra a történelmi tényre is hivatkozik, hogy a hajdani Perzsia az emberiség történelmének legősibb civilizációi és – szervezett – birodalmi közé tartozott. Bár Ázsia négy pólusa egymástól markánsan különböző civilizációkat⁹ képvisel (Oroszország: szláv–ortodox; Kína: kínai; India: hindu-indiai; Irán: iszlám), a muszlim közösségek jelenléte mindegyikre jellemző. Míg azonban az első háromban kisebbséget alkotnak, addig az utóbbiban a lakosság 99 százalékát teszik ki. Ezzel szemben, míg azok a saját civilizációjuk és regionális biztonságpolitikai alkompexumuk magállamai, Irán – annak ellenére, hogy az iszlám forradalommal és az annak exportjára irányuló törekvésével hasonló vezető szerepet szánt magának – a saját szűkebb régiójában, Nyugat-Ázsiában is csupán az egyik a multipoláris regionális rend vetélkedő hatalmai közül.

Bár méretében és képességeiben Irán nem összehasonlítható a másik hárommal, olaj- és gázkészletei miatt különös jelentőséggel bír Kína és India számára, amelyek rohamosan fejlődő ipara „korlátlan” mennyiségben igényli és képes felvenni a különböző szénhidrogéneket. Oroszország szempontjából, amely maga is szénhidrogén-exportőr,

6 „Az Egyesült Államoknak három országot kell elrettenenie: Kínát, Oroszországot és Iránt, miközben Indiához közelebb került.” (Elhangzott: egy iráni szakértővel 2019. januárban folytatott beszélgetés során.)

7 Elhangzott: az Institute for Political and International Studies (IPIS) „The Persian Gulf in the Light of Global Changes and Regional Developments” című konferenciáján (2003. március 4–5.).

8 Oroszországot az ázsiai területe miatt e tanulmányban az ázsiai hatalmak közé soroljuk.

9 A civilizációk megjelölésében Samuel Huntington felsorolását követjük.

Irán az orosz nukleáris ipar és fegyverkereskedelem biztos és nagy piacát jelenti (Cohen, 2010). Az ország vonzereje azonban elsősorban a geostratégiai helyzetében rejlik: egyrészt „a nagy sakktáblán” elfoglalt helye, másrészt a földrajzi elhelyezkedése az, ami a kontinens új rendező elve, a konnektivitás (Hormuzi-szoros, Kaszpi-tenger, új selyemút) szerint megkerülhetetlenné teszi. Ennek ellenére Irán befolyása e kétoldalú kapcsolatokban meglehetősen korlátozott: tulajdonképpen addig tart, amíg az Egyesült Államok nem kerül a képbe. Az elmúlt tíz évben mindhárom ázsiai hatalom esetén voltak olyan időszakok, amikor viszonylag „baráti” kapcsolatot ápoltak az Egyesült Államokkal, azonban az amerikai – elsősorban a Donald Trump elnöksége alatti – hegemoniótörévések időnként mindegyikük érdekeit sértik. Vagy épp fordítva: az ő lépéseik gátolják az amerikai célok megvalósítását. Irán egyik ázsiai hatalom számára sem képes az amerikai kapcsolat alternatívája lenni, azonban az amerikai törekvések korlátozása és az energiaéhség kielégítése érdekében az iráni opciót mindhárman nyitva tartják. Az iráni vezetés nagyon is a tudatában van annak, hogy egy amerikai közeledés esetén azok valamennyien inkább az Egyesült Államokat választanák – akár az iráni kapcsolataik rovására is.

A „négyek” (Kína, India, Oroszország, Irán) Ázsiája azonban – már ha egyáltalán beszélhetünk ilyen formációról – nem önmagában létezik, hanem ki van téve egyrészt a globális, másrészt a belső, kontinensen belüli folyamatoknak. Az Ázsián kívüli, valamint az azon belüli, akár lényegesen kisebb szereplők is befolyásol(hat)ják azt a környezetet, amelyben a „négyek” a saját érdekeiket kívánják/próbálják érvényesíteni. Az eredmény egy többszörösen aszimmetrikus ázsiai rend, amelynek valószínűleg egyetlen közös eleme van: minden egyes regionális és/vagy globális hatalom politikájában, valamint az egymáshoz fűződő kétoldalú kapcsolataikban meghatározó szerepet játszik az Egyesült Államok – akár pozitív (szövetséges), akár negatív (ellenfél) módon. Ráadásul ez az ázsiai hatalmi „egyensúly” folyamatosan változik a külső és belső események függvényében, és gyakran felmerül a kérdés, hogy ki is egyensúlyoz kit. Oroszország az Egyesült Államokra, illetve egyre növekvő mértékben Kínára tekint, és ugyanez igaz fordítva is. India Kínát szeretné ellensúlyozni, miközben Pakisztán számára India a legnagyobb fenyegetés. Irán és Szaúd-Arábia egyfajta hidegháborús konfliktusban áll egymással, azonban míg az utóbbi számára Irán a fenyegetés, az az Egyesült Államoktól érzi fenyegetve magát. Így a „három nagy” Irán számára is eszközként jelenik meg, amelyet az amerikai (szaúdi, izraeli) fenyegetés ellensúlyozására tud felhasználni.

Átfedő szomszédságok – átfedő mozgásterek

A stratégiai környezet, amelyben Irán az ázsiai hatalmakkal találkozik, egymással átfedő régiókat mutat; a kiterjedésük nem feltétlenül állandó: a lehetőségek vagy éppen a korlátozó tényezők megjelenésének függvényében tágulhat vagy szűkülhet, sőt akár

új irányba is kinyúlhat. Ez vonatkozik a „műveleti területükre” és a „stratégiai mélység”-konceptiókra is.¹⁰ Az ázsiai hatalmak stratégiai mélységei azonban – többnyire – nem egymással, hanem elsősorban az Egyesült Államokkal szemben fogalmazódnak meg – kivéve talán Indiáét.¹¹ Azonban a változás folyamatossága ott is érvényesül.

A kontinens belseje, Közép-Ázsia az ázsiai hatalmak érdekszféráinak a metszéspontjában helyezkedik el, s így egyfajta ütközőzóna, de legalábbis a regionális hatalmi versengés színtere. Ez a közös metszet azonban azt is mutatja, hogy a négy ország kétoldalú kapcsolatainak a mozgástereként kijelölt régiók egymással átfedésben vannak ugyan, de a fókuszuk máshova esik. Míg Oroszország és Irán között a Kaszpi-tenger, a Kaukázus és a Közel-Kelet (a Földközi-tenger keleti medencéje) jelenti a találkozási „pontot”, és azok szerepelnek a kül- és biztonságpolitikai prioritásaik között, a kínai, de különösen az indiai jelenlét (egyelőre) viszonylag korlátozott az említett régiókban. India és Irán közös érdekekkel, kihívásokkal és fenyegetésekkel bír az Ománi-öbölben és az Indiai-óceánon, míg Oroszország tevékenysége e térségekben viszonylag korlátozott. A kínai „új selyemút” szárazföldi és tengeri – folyamatosan bővülő – nyomvonala Indiát és Iránt is érint(het)i, azonban Európába éppen Oroszország elkerülésével tervezik az útját kiépíteni. Az iráni kül-, de főleg a biztonságpolitika fókuszában ugyanakkor a Perzsa-öböl áll, ahol mindhárom ázsiai hatalom igyekszik egyre jobban teret nyerni ugyan, de egyelőre nem játszanak meghatározó szerepet. Egyelőre a Kreml törekvése tűnik a legláthatóbbnak (Oskarsson és Yetiv, 2013; Gurganus és Rumer, 2019), aminek egyaránt oka Oroszország földrajzi helyzete, a déli irányú nyitottsága és a *meleg tengerek felé való hagyományos törekvése*. Ráadásul mivel a hidegháborút követően elveszítette az európai stratégiai mélységét, a Közel-Keletre történő visszatérés egyfajta kompenzációként is értelmezhető (Friedman, 2017). India számára a stratégiai mélység a saját közvetlen szomszédsága, de a fenyegetés is ott jelentkezik: Kína és Pakisztán veszélyeztet(het)i. Ez utóbbi stratégiai mélységét ezért megpróbálja Afganisztánban és Közép-Ázsiában ellensúlyozni (Khan, 2015).¹² Kína stratégiai mélységét elsősorban saját maga, az ország népének többségét adó hanok által lakott országrészt körülvevő gyűrű – Tibet, Hszincsiang, Belső-Mongólia és Mandzsúria – adja (Friedman, 2016). Iránét pedig Szíria és Libanon, illetve az *ellenállás frontja/síita félhold* által teremtett szárazföldi összekötés jelenti.

10 A „stratégiai mélység” fogalmát eredetileg a katonai műveletek tervezésében használták, jelentése a hadászati arcvonal/frontvonal és az adott ország fontosabb központjai (fővárosa, nagy ipari létesítményei stb.) közötti területet. Mára a jelentése egy tágabb politikai, biztonságpolitikai, sőt ún. puha biztonsági értelmezéssel bővült, így magában foglalja a befolyási és ütközőzónákat, valamint a szövetségesek által „biztosított” területeket is.

11 India számára az amerikai kapcsolatrendszer mára a legfontosabb külpolitikai reláció, ugyanakkor maga is részt vesz olyan formációkban, amelyek kimondottan sértik az USA érdekeit (pl. BRICS).

12 „Indiának körülberül háromszor akkora stratégiai mélysége van, mint Pakisztánnak, és a pakisztáni mélység az indiaihoz képest csekély” (Khan, 2015).

A hidegháborút követően – részben azért, hogy a vele kapcsolatos amerikai ellenségeskedést kompenzálja – Irán egyre gyakrabban fordult a nemzetközi és a regionális szervezetekhez, mind a közelebbi, mind a távolabbi szomszédságában. Ez egybeesett a Szovjetunió felbomlását követő ázsiai átrendeződéssel, amikor is minden regionális hatalom a geopolitikai környezete átalakítására törekedett. Oroszország számára a grúziai háború, majd az ukrán válság véget vetett „annak a két koncepciónak, amely az orosz külpolitikát a Szovjetunió felbomlását követően meghatározták: a tágabb Nyugathoz való csatlakozásnak és a korábbi tagköztársaságok Oroszországgal való újraegyesülésének” (Trenin, 2017). Kína Nyugat felé fordulása – és abból Oroszország (és kisebb mértékben India) kihagyása – az „új selyemút” programjában nyilvánul meg, és rendületlenül nyomul előre, miközben India, ha késve is, annak feltartóztatásával próbálja megakadályozni, hogy bekerítsék. Iránnak – számára szerencsés módon – mindhárom ország terveiben jelentős szerepe van, és tulajdonképpen megkerülhetetlen. Vlagyimir Putyin elnök Nagy-Euráziát vizionáló terve, a Sanghaji Együttműködési Szervezet (SCO),¹³ a Dél-ázsiai Regionális Együttműködési Egyesület (SAARC)¹⁴ és az Ázsiai Együttműködési Párbeszéd (ACD)¹⁵ az új ázsiai viszonyokat mutatja, és számos egyéb, egymást (is) részben átfedő együttműködési kezdeményezéssel együtt lehetőséget nyújtanak egyrészt a közös érdekek érvényesítésére, másrészt a közvetlen amerikai beavatkozás korlátozására.¹⁶

Oroszország, Kína és India Iránnal folytatott kétoldalú kapcsolatai az átfedő régiók hátterébe engednek bepillantást, míg a „közös ügyek” (konnektivitás, fegyverkereskedelem, energiahordozók, iráni nukleáris program) azokat a tereket jelölik ki, ahol az ázsiai hatalmak – az Egyesült Államok nélkül vagy éppen vele szemben – kapcsolódnak össze.

Irán–Oroszország

Irán és Oroszország kapcsolatrendszere – térben, időben és tartalmában – nagyon összetett: a kölcsönös bizalmatlanság mellett inkább érdekházasságról (közös érdekek, közös ellenfél), mintsem stratégiai szövetségről lehet beszélni (Kozhanov, 2015), amelyet Irán részéről történelmi sérelmek is beárnyékolnak. Ugyanakkor illeszkedik azon – vélt vagy valós – nem intézményesített szövetségek rendszerébe, amelyek megerősítik és elismerik Irán regionális hatalmi státuszát.

13 Amelynek Oroszország és Kína alapító tagja (1996), India 2017 óta tagja, Irán pedig 2005 óta megfigyelői státusszal rendelkezik a szervezetben.

14 India alapító, Kína és Irán megfigyelő, Oroszország pedig tagságért folyamodott, de még nem kapta meg.

15 A 9. miniszteri értekezletét Teheránban tartották (2010. november 8–9.), és a 3. csúcstalálkozót is ott rendezték 2018-ban, mivel az elnökségét 2017–2018-ban Irán adta.

16 Irán más indiai-óceáni és/vagy ázsiai szervezetekben való részvételéről ld. N. Rózsa, 2018, 115–133. o.

A Szovjetunió felbomlása után Oroszországnak és Iránnak újra kellett fogalmaznia az egymáshoz fűződő viszonyát (Shoori, 2011), mivel a kettejük közötti, évszázadokon át „vitatott” hovatarozású terület megnyílt a nagyhatalmi versengésnek. Az új geopolitikai környezetben Oroszország már többé nem számított Irán közvetlen szomszédjának (bár a Kaszpi-tengeren keresztül az maradt). Miközben a Közép-Ázsiáért folyó versenyfutásban az orosz pozíciók viszonylag erősek maradtak, az Egyesült Államok távortartása közös prioritás lett, a közép-ázsiai köztársaságokban megerősödő szunnita muszlim radikalizáció pedig mindkét ország számára egyre fenyegetőbb veszéllyé vált.

Bár Közép-Ázsia továbbra is olyan terület, ahol Oroszország globális hatalom maradt, az oroszoknak a Közel-Keletre történő „visszatérése”, amely a folyamatosan növekvő aktivitásukkal párosul, lassan ott is a globális hatalom képét mutatja. Ennek ellenére a Közel-Kelet továbbra sem létfontosságú Moszkva számára: ottani tevékenysége sokkal inkább az Egyesült Államok lépéseire adott válaszokból áll, és mint ilyen, inkább taktikai, mintsem stratégiai jellegű.¹⁷ Oroszország a *status quo* fenntartásában érdekelt, ezért nagy figyelemmel követte az Egyesült Államok Ázsia felé fordulását (*pivot to Asia*), megpróbálta betölteni az amerikaiak által hagyott űröket és feltartóztatni George W. Bush kormányzatának demokráciaterjesztési programját.

Irán mint olyan politikai szereplő, amellyel az Egyesült Államok közvetlenül (ismét) nem áll szóba, orosz szempontból tehát racionális választás, és komoly gazdasági előnnyel is jár: egy 80-85 milliós piaccal a könnyen elérhető földrajzi közelségben, mégpedig amerikai/nyugati versenytársak nélkül. Oroszországnak az Iránba irányuló fő exportcikkeit a technológia, a (nukleáris) energia és a fegyverek jelentik, bár az Oroszország és a Nyugat közötti technológiai szakadék egyre mélyül, és új feltörekvő technológiaszállítók is fenyegetik az orosz pozíciókat.

A saját helyét és szerepét mind Oroszország, mind Irán az Egyesült Államokhoz viszonyítva határozza meg – olyannyira, hogy 2007-ben Khamenei ajatollah a két ország stratégiai szövetségét javasolta, „hogy megosszák a Közel-Kelet és a Közép-Ázsia jövője iránti felelősséget egymás között” (Katz, 2008, 206. o.). De míg Oroszországnak ez a világhatalmi státusza elismerésének a kérdése, Irán számára regionális összefüggésben merül fel. Ez már önmagában is egyfajta aszimmetriát jelent a két ország kapcsolatában, valamint abban, hogy melyiknek mennyire van szüksége a másikra, s egyben kijelöli annak a határát is, hogy mennyiben hajlandók egymással együttműködni (Katz, 2008, 202–216. o.). Az amerikai szankciók azonban minden bizonnyal erősíteni fogják Irán azon eltökéltségét, hogy fokozza a gazdasági és politikai együttműködését az ázsiai országokkal, köztük Oroszországgal is.

A korábban kijelölt orosz–iráni érdekeltségi térben két, a regionális és a nemzetközi kapcsolatok tágabb kontextusába illeszkedő közös ügy áll: a Kaszpi-tenger jogi státusza

¹⁷ Egy Oroszország-szakértő szerint Moszkva „számára a nap Washingtonban kél és nyugszik”. Az interjú 2019 januárjában készült.

körüli vita (ld. később, a konnektivitásnál) és Szíria, ahol Irán és Oroszország tulajdonképpen szövetségesek, hiszen mindkét fél Bassár al-Aszadot támogatja. (Bár Aszad személye az elmúlt években többször is „beáldozható” lett volna egy orosz- és/vagy Irán-barát kormányért cserébe, erre végül nem került sor.)

Szíria

Szíria mind Oroszország, mind Irán számára fontos hadszíntér, mivel ez az első katonai műveleti területük a közvetlen szomszédságukon túl – Oroszországnak a Szovjetunió felbomlása, Iránnak évszázadok óta. A szíriai kapcsolat jelenleg mindkettőjüknek inkább taktikai, mintsem igazi stratégiai szövetség – annak ellenére, hogy korábban szorosabb szövetségesi viszonyt ápoltak Damaszkusszal (Golan, 1987). Ugyanakkor Szíriában egymás szövetségesei is, hiszen mindketten Bassár al-Aszadot és kormányát támogatják. Habár Oroszországnak megvan a képessége ahhoz, hogy az ottani iráni tevékenységet korlátozza, a „tágabb érdekeit veszélyeztetné, ha szakítana Teheránnal” (Barnes-Dacey, 2018). Moszkva így kitart azon álláspontja mellett, hogy az irániak szíriai jelenléte legitim, hiszen a törvényes ottani kormány felkérése alapján, a terrorizmus elleni harc céljából tartózkodnak az országban. Iránnak azonban el kell fogadnia, hogy a Kreml Izrael érdekeit (biztonságát) is szem előtt tartja. Az együttműködés különleges pillanataként 2016 augusztusában Teherán megengedte, hogy Oroszország egy iráni légi bázist használjon Hamadánban egy szíriai bombázás végrehajtása során. Ilyenre a második világháború óta nem volt példa – mindeddig az iszlám köztársaság kategorikusan visszautasított minden külföldi katonai jelenléte az országban (Cone, 2016).

Szíria és Libanon (azaz a történelmi Szíria) Irán számára nemcsak a stratégiai mélységet jelenti, hanem a perzsa/iráni törekvések történelmi irányába is beleilleszkedik. Történelmi-vallási jelentőséggel bír, mivel a síita mollák, akik a 16. században az Iráni-fennsík lakosságát áttérítették a síita iszlámra, a mai Libanon területéről érkeztek. Következésképp Iránnak a térséghez fűződő kapcsolata nemcsak stratégiai és politikai, hanem történelmi és érzelmi is.

Hasonlóképpen, Oroszország számára Szíria jelenti azt a távoli „előőrsöt”, ahol – Tartús kikötőjében – a hidegháborús időktől kezdve folyamatos az orosz jelenlét – még akkor is, ha az orosz személyzet létszáma a polgárháború kitörése előtt igen csekély, nagyjából egy tucatnyi volt. A szíriai háború éve alatt a létszám és az aktivitás jelentősen megnőtt, és az orosz jelenlét immár a hmeimími légi bázison is állandósult. Bár a Szíriában állomásozó orosz csapatok pontos száma nem ismert, a becslések szerint néhány ezer főre tehető (Lavrov, 2018, 50–52. o.), ami várhatóan nem is fog drasztikusan változni – különösen, hogy az Iszlám Állam elveszítette a területét.

Ugyanakkor mindkét ország számára Szíria az a terület is, ahol háborús tapasztalatokat szerezhet: Oroszországnak „különleges lehetősége adódik arra, hogy a megreformált orosz hadsereget akcióban, az új orosz katonai képességeket pedig használat közben megfigyelje” (Lavrov, 2018, 47. o.), míg Iránnak a „többnemzetiségű síita hadsereg” kipróbálásának és felkészítésének a színtere.¹⁸ A haditechnika és a fegyverek tesztelése szempontjából is jó lehetőség Szíria. Bár az oroszoknak a szíriai polgárháborúban való megjelenését hivatalosan 2015-től számolják, Moszkva szerepvállalása már a 2013 augusztusában, Ghúta térségében végrehajtott támadást követően megnyilvánult, amikor Szíria orosz közvetítéssel csatlakozott a vegyifegyver-tilalmi konvencióhoz, és ezzel sikerült a háborút elkerülni (*Arms Control Association*, 2020). Ez kedvező fordulat volt Teherán számára, amely meglehetősen kényelmetlenül érezte magát a szövetségese esetleges vegyifegyver-használata miatt, hiszen az iraki–iráni háború emléke, amelyben Irak vegyi fegyverekkel támadta Iránt, ma is elevenen él az iráni társadalomban.

Szíriában Oroszország globális hatalomként jelenik meg, de mindaddig, amíg amerikai csapatok is jelen voltak az országban, egyeztetnie és együttműködnie kellett azokkal, még ha ez a háttérben történt is. Donald Trump bejelentését követően, miszerint az Egyesült Államok kivonja a csapatait Szíriából, Oroszország maradt (volna) az egyetlen globális hatalom, és mint ilyen, a felelős és hiteles szuperhatalom képét sugározta, a különböző kapcsolatai között egyensúlyozva. Szíriában Irán regionális hatalom: az „ellenállás frontjának” a vezetője, támogatja szíriai „szövetségeseit”, és képes a nemzeti képességén túl is erőket mobilizálni (ld. multinacionális síita hadsereg). Ugyanakkor az ottani mozgásterét és befolyását Oroszország – és a másik, egyre nagyobb erővel és ambícióval fellépő regionális hatalom, Törökország – nagymértékben korlátozza.

A nemzetközi béke és biztonság érdekében fellépő felelős hatalomként Oroszország és Irán – Törökországgal együtt – kezdeményezte az asztanai folyamatot, amely a genfi Szíria-tárgyalások párhuzamos platformjává vált. Bár az Aszتانában folyó tárgyalások sikeresnek tűnhetnek, ám amikor olyan „gyakorlati” megoldásokat keresnek – a politikai átalakulást célzó genfi folyamatától eltérően –, mint a tűzszünet vagy a deeszkalációs zónák kialakítása a magas szintű találkozóik ellenére máig is vannak megoldatlan ügyek, eltérő, sőt ütköző érdekek a folyamat szponzorai között.

Kína–Irán

Kína és Irán kapcsolatrendszerének az alapját és a hivatkozási pontjait olyan párhuzamosságok képezik, mint az ősi – központi – civilizációnak és államiságnak a tudata, a forradalmiság és kivételesség percepciója, az idegen beavatkozás elutasítása és az igazságosságért folytatott harc. A különbségek pedig inkább összekapcsolják, mint

¹⁸ Elhangzott Ali Alfonehnek a 2020. május 26-án tartott „The IRGC After Suleymani” című webinarjában.

szétválasztják a két országot: Kína kielégíthetetlennek mondott energiaéhségét Irán képes enyhíteni. Ugyanakkor Kína olyan technológiát szállít Iránnak, amelyet a Nyugat megtagad tőle, illetve amelyet – egyelőre – önmaga nem tud kidolgozni. Emellett Teherán számít Pekingre az ENSZ Biztonsági Tanácsában, az iráni nukleáris kérdésben is.¹⁹ Irán pedig a kínai „új selyemút” mindkét (szárazföldi és tengeri) vonalán fontos szereplő, de önmagában is jelentős célterület, hiszen a 85 milliós piacon Kínának egyelőre nem kell amerikai versenytársakkal számolnia.

A kétoldalú kapcsolatok alapja tehát egy bizonyos aszimmetrikus egymásrautaltság, amelyben kiemelt szerepet játszik a hegemonisztikus Egyesült Államok képe, amely mind Kínában, mind Iránban az elmúlt száz-kétszáz év történelmének az árnyait idézi. Ugyanakkor a Trump-adminisztráció Kína- és Irán-politikája – amely az Iránnal szembeni szankciók miatt amerikai bíróságon perbe fogott kínai cégek eseteiben (is) összefonódik – tovább erősíti azt a közös platformot, amelyen Kína és Irán egymásra talál.

Ebben a keretben értelmezhetők Iránnak az SCO-tagság elnyerésére irányuló törekvései. 2005 júliusában Irán – kínai támogatással – megfigyelői státuszt kapott a Sanghaji Együttműködési Szervezetben, majd 2008-ban benyújtotta a tagsági kérelmét is. Bár azt máig nem tudta megszerezni²⁰ – miközben India és Pakisztán is tag lett –, Irán azóta is igen aktív politikát folytat,²¹ és számos javaslatot terjesztett elő az SCO-ban: a 2009. júniusi csúcsertekezleten Mahmud Ahmadinezsád iráni elnök a világgazdasági válság csökkentése érdekében a szervezet tevékenységének az elmélyítését és bővítését – többek között egy SCO-bank alapítását és a tagállamok között egyetlen valuta használatát –, valamint a tagállamok közötti szállítási útvonalak és infrastruktúra fejlesztését. A korábbi SCO-csúcson többször is elhangzott az az iráni javaslat, hogy a tagállamok hozzanak létre egy regionális „energiaklubot”, továbbá Irán megkerülhetetlen az SCO-tagállamoknak az afganisztáni politikai extrémizmus és a kábítószer-kereskedelem elleni küzdelmében (Weitz, 2009).

A kínai–iráni kereskedelmi kapcsolatok jelentőségét mutatja, hogy Kína Irán első számú exportcélországa. 2000-ben megalakult az Iráni–Kínai Kereskedelmi Kamara, amelynek központját 2009-ben nyitották meg Sanghajban (*IRIB News Agency*, 2009). Ez Irán első tengeren túli kereskedelmi központja, s a célja a két ország közötti kereskedelmi, fejlesztési és beruházási együttműködés elősegítése (*Tehran Times*, 2009). 2019-ben a két ország kapcsolatát a legmagasabb szintű, ún. átfogó stratégiai partnerséggé „léptették elő”, amelyben a legnagyobb szerepet az „új selyemút”-program és az energiahordozók játsszák, de fontos elem az infrastruktúra és a közlekedés (teheráni metró, iráni vasútvonalak) fejlesztése is. A 2020-ban bejelentett 25 éves, mintegy

19 Annak ellenére, hogy Kína is megszavazta az ENSZ BT Iránnal szemben hozott nukleáris vonatkozású szankcióit.

20 Az SCO tagjai Irán rendes tagként történő csatlakozását előbb a 2006–2010 közötti ENSZ BT-szankciók, később az amerikai másodlagos szankciók miatt nem támogatták.

21 Ahmadinezsád 2005 óta minden évben részt vett az SCO-csúcson.

400 milliárd dolláros megállapodás a gazdasági, politikai és kulturális mellett katonai együttműködést (közös képzést, hadgyakorlatokat és fejlesztéseket, hírszerzési kooperációt) is tartalmaz (*The New York Times*, 2020).

Teherán és Peking kapcsolataiban azonban feszültségek is adódnak. 2009. június-júliusban például Iránban és Kínában hasonló események zajlottak: Iránban az elnökválasztás eredményét kétségbe vonó tömegtüntetéseket a központi hatalom elfojtotta, a kínai Hszincsiang–Ujgur Autonóm Terület fővárosában, Ürümcsiben pedig a jogaikért tüntető ujugrokat a kínai hadsereg verte szét. Felelősségteljes hatalomként mindkét ország „megszólítva” érezte magát, hogy véleményt nyilvánítson a másikban zajló eseményekkel kapcsolatban, azonban a kapcsolatrendszerük fontossága miatt csak általános megfogalmazások születtek.²² 2018-ban, amikor a világsajtót bejárta a hír, hogy Kínában „átnevelő táborokat” hoztak létre az ujgur lakosság számára, az iráni vezetés nem ítélte el az ujugrok emberi jogainak a megsértését. Bár ezt többen az országnak a kínai energiapiactól való függésével magyarázták, meg kell jegyezni, hogy e kérdésben az iráni magatartás nem tért el a közel-keleti „konszenzustól”: a térség nagyobb államai – Egyiptom, Szaúd-Arábia – sem álltak ki az ujugrok jogai mellett (Ramani, 2018). Törökország kezdetben hallgatott, de végül elítélte Kínát (Tiezzi, 2019).

India–Irán

Az indiai–iráni kapcsolatok több ezer évre nyúlnak vissza: a közös etnikai és nyelvi gyökerekre, az indo-árja (iráni) örökségre, a Mogul Birodalom (India) perzsa nyelvű kultúrájára gyakran hivatkoznak (Nehru, 1980, 148. o.). Ázsiai regionális hatalmakként a két ország történelmileg kialakult, meglehetősen összetett viszonyrendszerét a 20. században három esemény tette még bonyolultabbá: India és Pakisztán függetlenné válása (1947), az iráni iszlám forradalom (1979) és a hidegháború vége/a Szovjetunió felbomlása (1991).

Az indiai–iráni relációt egyrészt a hidegháborús szuperhatalmi viszonyok (Irán a Central Treaty Organization/CENTO tagja volt, India a Szovjetunióhoz állt közel), másrészt, regionális kontextusban, a két országnak a Pakisztánhoz fűződő kapcsolatai hátrózták meg. Reza Pahlavi rezsimje megpróbálta arra ösztönözni Újdelhit, hogy távozzon el Moszkvától, és az Indiai-óceánt – amely a Perzsa-öböl be- és kijáratának az „előtere” – szovjet befolyástól mentes területként tartsa fenn. Pahlavi ambiciózus terve, hogy Iránt „a térség csendőrévé” tegye, az ebből következő fegyverkezés és a vágy, hogy az Indiai-óceánra is kivetítse a hatalmát, Indiát óvatosságra intette. Ennek ellenére „konstruktív kapcsolatot alakított ki Iránnal, mely bizonyos politikai egyetértésen és gazdasági együttműködésen alapult” (Tishehyar, 2011, 131. o.).

²² A kínai külügyminisztérium szóvivője szerint „Kína tiszteletben tartja az iráni nép választását”, és reményét fejezte ki, hogy „Irán fenn tudja tartani a stabilitást és szolidaritást az ellenzék utcai tüntetése ellenében” (*Xinhuanet*, 2009).

Az iszlám forradalom és az iráni kül- és biztonságpolitikának az abból következő éles fordulata, valamint a Szovjetunió afganisztáni bevonulása indiai szempontból azt jelentette, hogy a regionális hatalmi egyensúly drámaian megváltozott. Az Iráni Iszlám Köztársaságot a „se nem Kelet, se nem Nyugat” politikája és az antiimperialista álláspontja közelebb vitte ugyan az el nem kötelezettek mozgalmához (*Non-Aligned Movement*, NAM), azonban a csatlakozásának gátat szabott az a tény, hogy az Indiában élő muszlim kisebbség üdvözölte az iszlám forradalmat, s így a az indiai vezetés nem támogatta Iránnak a NAM-ba való belépését. A másik gátló tényező Iránnak a Pakisztánhoz fűződő viszonya volt (elsőként ismerte el az ország függetlenségét), amelyben igyekezett ugyan az Egyesült Államokkal szövetséges Pakisztántól elhatárolódni, azonban a közös biztonságpolitikai kihívásaik, a beludzs szeparatista törekvések, a radikális szunnita csoportok működése és az afganisztáni kábítószert mégis együttműködésre készítették őket.

A hidegháború vége megváltoztatta a két ország regionális környezetét. A Szovjetunió felbomlása nemcsak az Egyesült Államok „unipoláris pillanatát” hozta el, ami mind a korábban szovjetbarát India, mind az USA célpontjának tartott Irán számára gondot jelentett, de egy sor új állam is létrejött Közép-Ázsiában. Ráadásul a tálibok vereségével és az afganisztáni háborúval, valamint Szaddám Huszein bukásával és az iraki háborúval a térségben a fő fenyegetés az instabilitás lett. Ahogy az iráni mozgástér megnőtt, és az ország egyre tágabb körben, sőt távoli kontinenseken is elkezdett kapcsolatokat építeni, a stratégiai figyelme kelet felé fordult. Az új „keletre tekintés” politikája (Saghafi-Ameri és Ahadi, 2008) bizonyos szempontból az ázsiai gazdaságok fejlődésének az eredménye is volt.

Feltörekvő globális hatalomként India mindeddig a „stratégiai autonómiája” megőrzésére törekedett, amikor az Egyesült Államokhoz, az öbölországokhoz és Izraelhez fűződő kapcsolatait próbálta egyensúlyban tartani az iráni relációval, függetlenül attól, hogy az említett országok akár kifejezetten ellenséges viszonyban állnak egymással. Bár egyik partnere sem elégedett India politikájával, az eddig sikeresen elkerülte az olyan helyzeteket, amelyekben választania kellett volna (Rajghatta, 2005). Míg nyomás alatt többször „beadta a derekát”, máskor szilárdan tartotta magát a véleményéhez: George W. Bush amerikai elnök indiai látogatásakor (*The White House*, 2006) még a nukleáris energia civil felhasználásáról szóló amerikai–indiai megállapodással sem tudta rávenni az indiai vezetőket arra, hogy elhatárolódjanak Irántól. Ugyanakkor Iránnak is el kell fogadnia, hogy Indiának különleges érdekei fűződnek az Egyesült Államokhoz, a Perzsa-öböl arab államaihoz, ahol több mint négymillió indiai dolgozik, továbbá Izraelhez, amellyel India jelentős védelmi és haditechnikai együttműködést folytat.

Közép-Ázsia, Afganisztán és Pakisztán Indiának és Iránnak a közös szomszédsága, ahol közös érdekek és fenyegetések, és azokból adódóan akár feszültségek is jelentkeznek. (Pakisztán az indiai–iráni kapcsolatokat jelentősen terhelő tényező volt és maradt,

azonban a földrajzi közelség és a közös múlt okán számos, mindkét felet érintő ügyük van: a beludzs szeparatizmus fenyegetésétől és a radikális szunnita mozgalomtól kezdve a Pakisztánban élő népes síita közösségig. Ugyanakkor Pakisztán tart Irán afganisztáni térryerésétől.) Közép-Ázsia és Afganisztán a Szovjetunió felbomlása után került India és Irán közös érdeklődési terébe, amikor egyrészt a térség megnyílt a nemzetközi és regionális versengés előtt, másrészt a tálibok szunnita radikalizmusa mindkettejük számára fenyegetést jelentett. Ezért az irániak nemcsak Afganisztán újjáépítésében, hanem ottani terror- és kábítószer-ellenes műveletekben is részt vettek.

India számára Irán stratégiai fontosságát elsősorban a geostratégiai pozíciója adja: az országon keresztül ugyanis meg tudja akadályozni a saját földrajzi elszigetelődését – ugyanakkor fontos szempont, hogy mennyiben tud hozzájárulni India feltörekvő globális hatalmi ambíciójához, benne az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagságára irányuló törekvéséhez (Mishra, 2006; NDTV, 2018) és nukleáris arzenáljához (*Nuclear Threat Initiative*, 2019). Irán értékét továbbá a (közös) közvetlen szomszédság és az indiai muszlim kisebbség felől észlelhető fenyegetés, valamint a gazdasági szükségszerűség is meghatározza: az ország ugyanis jelentős szerepet játszik a rohamosan növekvő indiai lakosság és ipar gazdasági szükségleteinek a kielégítésében. Irán számára viszont az Indiával való szorosabb együttműködés (az orosz és a kínai kapcsolathoz hasonlóan) kiutat jelentett és jelent(het) – korábban az amerikai „kettős feltartóztatásból”, míg a Trump-adminisztráció alatt a nukleáris szankciók alól. Ezt a kölcsönös egymásrautaltságot jelenítette meg az 2003-as újdelhi nyilatkozat, amely egy új, a biztonság, az energia, a kereskedelem, a technológia és a tranzit területén lévő közös érdekekre építő stratégiai partnerséget kezdeményezett India és Irán között.

Közös ügyek: konnektivitás, fegyverkereskedelem, energiahordozók, az iráni nukleáris program

Iránnak az ázsiai hatalmakhoz fűződő kétoldalú kapcsolatrendszerében több olyan, globális relevanciájú kérdés is megjelenik – a konnektivitás, a fegyverkereskedelem, az energiahordozók, az iráni nukleáris program körüli vita –, amelyeket a továbbiakban összevonva tárgyalunk.

Konnektivitás: Irán helyzeti előnye?

A fentebb leírt többpólusú ázsiai rendben az egymással versengő, ugyanakkor aszimmetrikus egymásrautaltságban álló ázsiai hatalmak között versenyfutás zajlik a globalizáció egyik legfontosabb megjelenési formája, a konnektivitás elérése és uralása irányába. Bár a fogalom elég tágan értelmezhető, ugyanis magában foglalja a technológia, a közlekedés és az infrastruktúra hálózatait – geopolitikai értelemben

elsősorban az út-, vasút- és repülőhálózatokat. Tehát a kifejezés alatt a *fizikai/földrajzi összekapcsoltságot* és *hozzáférést* értjük, hiszen azok biztosítják egy ország vagy egy régió számára a globális termékláncba való bekapcsolódás lehetőségét. Ugyanakkor jelent(het)ti a *hozzáférés feletti ellenőrzés* képességét is (Csizmadia, 2020).

A konnektitásnak Ázsiában évezredes hagyományai vannak, amennyiben a civilizációs központok és/vagy birodalmak közötti politikai, katonai, kereskedelmi és/vagy kulturális kapcsolat folyamatos volt: az ókori hadjáratok jelentős része a Földközi-tenger keleti partvidéke és az Indus közötti térben zajlott, a selyemút Kínát kötötte össze Európával, míg a buddhizmus Belső-Ázsián keresztül jutott el Kínába – hogy csak néhány példát említsünk. A felfedezések kora, de különösen a globalizáció és a modern technológia nyújtotta lehetőségek a konnektitás fogalmát jelentősen kibővítették, többek között az energiahordozók és -felhasználás, valamint a digitális rendszerek közötti összekapcsoltsággal.²³ A földrajzi elérhetőség és a hozzáférés azonban változatlanul stratégiai jelentőségű maradt.

Irán ebben az új, az ázsiai konnektitásért folytatott versengésben stratégiai pozíciót foglal el: a Kaszpi-tenger, az „új selyemút”, az indiai kezdeményezésű észak–dél irányú nemzetközi tranzitfolyosó (*International North–South Transport Corridor, INSTC*), a csábahári kikötő fejlesztése, valamint az azokhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházási programok mindhárom ázsiai hatalom számára megkerülhetetlenné teszik.

A Kaszpi-tenger

A Kaszpi-tenger a világ legnagyobb lefolyás nélküli víztömege, s a 18. századtól a cári Oroszország/Szovjetunió és Perzsia/Irán belügye volt. Az orosz–perzsa háborúban Perzsia nemcsak hatalmas területeket veszített Oroszország javára, de a Kaszpi-tengeren való hajózási joga is jelentősen korlátozódott, amikor az utóbbi kizárólagos joga lett, hogy a hadiflottájához tartozó hajók ott horgonyozzanak (Janusz-Pawletta, 2015, 14. o.). Az 1921-es szovjet–perzsa barátsági szerződés azonban ismét „egyenlő jogokat biztosított Perzsiának arra, hogy szabadon hajózzon ezen a tengeren, a saját zászlaja alatt” (*World Legal Information Institute*, 1921, 407. o.), majd az 1935-ös és az 1940-es szovjet–iráni szerződés mindkét állam számára 10-10 mérföldes halászati övezetet jelölt ki, amelyeken belül csak szovjet, illetve iráni állampolgárok folytathattak halászatot (Mehdiyou, 2000, 179–189. o.).

A Szovjetunió felbomlásával, valamint az új olaj- és gázmezők felfedezésével a térségen kívüli szereplők érdeklődése is megnőtt, és hirtelen nemzetközi versenyfutás indult a Kaszpi-tenger feletti befolyás megszerzéséért (Brill Olcott, 1998). Bár az oroszoké továbbra is erős maradt, a külső hatalmak mellett immár a térség új független államai

²³ Ld. többek között az Európai Unió konnektivitási stratégiáját (*European Union External Action*, 2019).

szintén érdekeltté váltak abban, hogy az energiahordozóikat és az ásványkincseiket a külvilág számára is hozzáférhetővé tegyék, kijuttathassák azokat a világtengerekre, és/vagy Oroszországot elkerülő vezetékeken szállíthassák a világpiacra. E téren egy olyan parti állam, mint Irán, amely a Perzsa-öbölben és az Indiai-óceánon is rendelkezik partszakasszal, s ily módon szabad kijárása van a világtengerekre, reális lehetőségként adódik számukra (Brill Olcott, 2013). Bár a meglévő vezetékek – pl. az Irán és Türkmenisztán közötti – önmagukban is problémásak lehetnek (árviták, kapacitások stb.), jelenleg leginkább a nukleáris szankciók azok, amelyek az ilyen kapcsolatokat különösen megnehezítik.²⁴

Az „új selyemút”

A Kína által 2013-ban elindított „Övezet és Út Kezdeményezés” (*Belt and Road Initiative*, BRI), az „új selyemút” önmagában is egy komplex hálózatként értelmezhető, amelynek egyik fő előnye a szinte korlátlan bővíthetősége. A BRI elsősorban infrastrukturális beruházásokból, hálózatokból áll, azonban mellettük a pénzügyi együttműködés, a kulturális és tudástranszfer is komoly szerepet játszik/játszhat.

A 2013-ban elindított program, Kína „nyugati nyitása” (Jisi, 2012) kezdettől fogva számolt Iránnal – mind a szárazföldön, mind a tengeren –, miközben célzottan el akarja kerülni Oroszországot, és lehetőleg elkerüli Indiát. A már említett helyi vagy rövid távú közlekedéshálózat-fejlesztések nagyobb dimenzióban is megjelentek: az utóbbi néhány évben több teherszállítási vasútvonal is kiépült Irán és Kína között, amelyek Közép-Ázsia különböző országain áthaladva kapcsolják össze a két államot, és szervesen illeszkednek az „új selyemút” kapcsolódási hálózatába. Habár a 2020 tavaszán bejelentett – 25 évre szóló és mintegy 400 milliárd dollár értékű – kínai–iráni megállapodás pontos részletei a tanulmány lezárásakor sem ismertek, az a konnektivitás hálózatának fejlesztésére is minden bizonnyal nagy hangsúlyt helyez.

A kelet–nyugati irányú „új selyemút” mellett egy észak–déli tengelyen mentén épül a mintegy 46 milliárd dolláros beruházás, a Kínai–Pakisztáni Gazdasági Folyosó (CPEC) is, amely a pakisztáni Gvadar kikötőjét kapcsolja össze a Kína északnyugati tartományában, Hszincsiangban fekvő Kasgarral. A gvadari kikötőfejlesztési projekt

24 A Szovjetunió felbomlását követően az öt (új) parti állam – Oroszország, Kazahsztán, Türkmenisztán, Irán és Azerbajdzsán – tárgyalásokba kezdett a Kaszpi-tenger státuszáról, és 2018-ban elfogadták a Kaszpi-tenger jogállásáról szóló szerződést. Ez fontos lépés az olyan viták rendezésének az irányába, mint a felosztás kijelölése, a biztonság, a szénhidrogénekhez való hozzáférés és az esetleges határon átnyúló együttműködések. Maga a vízfelület (és a víztömeg) oszthatlan, közös használatban marad, kivéve egy, a parttól számított 15 mérföldes zónát és egy további 10 mérföldes, kizárólagos halászati jogokat biztosító sávot, amelyek felett az adott parti állam gyakorol ellenőrzést (7. cikk). A biztonság kérdésében a szerződés úgy rendelkezik, hogy nem parti államok számára tilos katonai támaszpontok létrehozása és fejtveres erők állomásoztatása bármely helyi állam területén.

az „új selyemút” tengeri nyomvonalának korszerűsítési és bővítési munkálataiba illeszkedik, és kiemelt jelentőséggel bír mind a szűkebb, mind a tágabb régióban.

Csábahár kikötője

A kínai „nyugat felé menetelés” azonban egyre jobban aggasztja Újdelhit, mert úgy érzi, Indiát fokozatosan elszigeteli az Afganisztán–Kína–Pakisztán-tengely (Kumar, 2015). Ebből a kitörést, azaz a Közép-Ázsiához és Afganisztánhoz való hozzáférést egyedül Irán tudja neki biztosítani. Ezért kezdeményezte 2000-ben az INSTC létrehozását, amely Indiát köti majd össze – az Arab-tengeren, Iránon (Bandar-Abbász és Csábahár) és a Kaszpi-tengeren keresztül – Oroszországgal, majd a Volga mentén továbbhaladva, Moszkvát át Európával. Ezzel a kapcsolattal India egyrészt akadályozni tudja, hogy Pakisztán „stratégiai mélységet” alakíthasson ki, s elvághassa az Indiába irányuló folyamatos olaj- és gázszállítást, másrészt reményei szerint gátolni fogja Kína egyre növekvő jelenlétét a térségben. Habár Irán az „új selyemút” fontos csomópontjaként a pekingi tervekben is jelentős szerepet játszik (Tanchum, 2018), Indiával szintén együttműködik a kínai előrenyomulásra adott válaszként jellemezhető, Gvádartól mindössze 170 kilométerre folyó csábahári kikötőfejlesztésben.

India számára az észak-déli tranzitfolyosó és Csábahár kikötője nemcsak a legbiztonságosabb, de a legrövidebb út is Afganisztán és Közép-Ázsia felé. Csábahár könnyen elérhető a nyugat-indiai kikötőkből (Kandla, Mundra és Mumbai), és mivel jócskán kívül fekszik a Hormuzi-szoroson, lehetőséget nyújt Iránnak arra, hogy a regionális stratégiai versengésben a feltörekvő nagyhatalmakkal azonos erősségű játékos legyen, de Teheránnak gazdasági és pénzügyi okokból is fontos.²⁵

Irán számára Indiának a csábahári kikötőfejlesztésben való részvétele lehetőséget nyújt arra, hogy – legalábbis egy bizonyos mértékig – sakkban tartsa Szaúd-Arábiát, amely egyre szorosabbra fűzi a kapcsolatait Pakisztánnal. A kikötőprojekttel azt üzeni a szaúdi királyságnak, hogy regionális hatalom lett, s nemcsak a Perzsa-öbölben, hanem azon kívül is, az oda vezető tengeri útvonalak mentén és a világtengereken egyaránt.

25 Az 1983-ban megnyitott Csábahár Irán első mélytengeri kikötője, amely több millió dollárnyi kikötői és egyéb díjat takarít meg azáltal, hogy képes (lesz) fogadni a 100.000 tonnánál nagyobb hajókat is, amelyek eddig az Egyesült Arab Emírségekben kötöttek ki, ahol a szállítmányukat kisebb hajókra rakták el, s azokkal érték el Iránt. A 2016 májusában aláírt megállapodás értelmében a kikötő fejlesztéséhez India 635 millió dollár értékben járul hozzá, ennek fejében átvehette a csábahári komplexum Sahid Behesti nevű kikötőrészét. A tervek között szerepel terminálok és vasúti kapcsolat kiépítése is, például a Csábahár–Záhedánvasútvonal vagy a Zarandzs és Delarám (Afganisztán) közötti (az iráni–afgán határtól Afganisztán belsejébe vezető) út. A projekt néhány eleme már megvalósult: Indiába 2019 áprilisában érkezett meg az első szállítmány Afganisztánból a csábahári kikötőn keresztül.

A csábahári kikötőfejlesztési projekt azonban több kihívással néz szembe: a pénzügyi viták mellett Irán nem akarja sem Pekinget, sem Iszlámábádot elidegeníteni, ezért bejelentette, hogy „további szereplőket kíván behívni, beleértve Kínát és Pakisztánt is”. Ez, valamint a Csábahár és Gvadar között tervezett vasútvonal, amelynek a kiépítéséről szóló szándéknyilatkozatot 2016-ban jelentették be, némi aggodalmat okozott Indiában (Ramachandran, 2019). További gondot jelentenek az amerikai szankciók, amelyek miatt India annak ellenére is jelentősen csökkentette a részvételét a projektben, hogy Donald Trump azt kivette a szankciók hatálya alól.

A fenti esetek alapján azt mondhatjuk, hogy az ázsiai konnektivitásban Iránnak akkor is helye és szerepe van, ha a részvételét, illetve a vele való együttműködést a washingtoni szankciók akadályozzák.

A fegyverkereskedelem

A hidegháború végével, a Szovjetunió közel-keleti szövetségi/baráti rendszerének a felbomlásával, valamint a helyi háborúk és konfliktusok hatására az ottani fegyvereladások jelentősen megugrottak, miközben a szerkezetük megváltozott. Bár Oroszország a Szovjetunió számos korábbi piacát elveszítette,²⁶ amikor a korábbi szövetségi arsenáljában nyugati fegyverek is megjelentek – közülük Szíria maradt az egyetlen, amely kizárólag szovjet/országi fegyverekkel rendelkezik –, más államokban viszont megnőtt az igény az orosz fegyverek és fegyverrendszerek iránt. Mégis, annak ellenére, hogy globálisan Oroszország a világ második legnagyobb fegyverexportőre, ezt a helyét a sok szempontból hasonló termékeket előállító Kína egyre inkább veszélyezteti. Mindkettőjüket úgy tartják számon, mint amelyek műszakilag kevésbé fejlett technológiákkal rendelkeznek, mint az Egyesült Államok, bár több kategóriában is versenyképesek a nyugati eladókkal. Azonban míg az USA és a nyugati országok olyan feltételeket szabnak az eladásokhoz, mint a demokratikus értékek vagy az emberi jogok figyelembe vétele, Oroszországnak és Kínának nincsenek ilyen aggályai. A fegyverek megfizethetőbbek, és az eladásokat anyagi érdekek diktálják ugyan, azok taktikai külpolitikai eszközként is „működnek” (Borshchevskaya, 2017).

Irán az amerikai – másodlagos – szankciók miatt olyan piac maradt, ahol a nyugati szállítók nem jelentettek/jelentenek versenytársat. Oroszország – a „se nem Kelet, se nem Nyugat” külpolitikai doktrínának megfelelően – nem számított prioritásnak az iszlám forradalom után. Azonban az iraki–iráni háború, a Szovjetunió afganisztáni kivonulása és Khomeini ajatollah halála után egyre vonzóbb partnerré vált Teherán számára. Bár az Al Gore és Viktor Csernomirgyin által 1995-ben megkötött paktum korlátozta az

26 Putyin 2012 februárjában: „Az orosz vállalatok elveszítik több évtizedes pozíciójukat a helyi piacokon, és megfosztják őket a nagy kereskedelmi szerződésektől.” Lásd: Borshchevskaya 2017.

orosz hagyományos fegyverek iráni eladását, amikor Putyin elnök 2000-ben kilépett a megállapodásból, megnyílt az út a gyorsan növekvő fegyverkereskedelem előtt. 2001-re Irán az orosz fegyverek harmadik legnagyobb vásárlója lett. (Cohen-Phillips, 2001) Az oda irányuló orosz fegyverexportnak (a Pecsora 2A és a 29 Tor–M1 rakétavédelmi, valamint az S–300-as légvédelmi rendszer eladásának) az ENSZ-szankciók, különösen az utolsó, az 1929. számú BT-határozat (2010) vetett véget. Az S–300-as rendszerek eladását ideiglenesen befagyasztották, ám a 2015-ös nukleáris megállapodást követően, 2016 áprilisában Oroszország ismét megkezdte azok szállítását, és novemberben Putyin elnök már egy tízmilliárd dolláros fegyverüzletről kezdett tárgyalni. Az ENSZ BT 2231. számú (2015) határozatára hivatkozott, amely az orosz értelmezés szerint néhány nem nukleáris vonatkozású fegyver eladása kapcsán feloldotta a tilalmat (Geranmayeh és Liik, 2016).

A kínai–iráni fegyverkereskedelemben a legnagyobb veszélyforrást a kínai rakéta- és rakétatechnológia-eladások jelentik, ám azok nem ütköznek nemzetközi szerződésbe, hiszen a kifejlesztésükről, birtoklásukról és használatukról máig nem született multilaterális megállapodás. A Rakétatechnológiai Ellenőrzési Rendszer (*Missile Technology Control Regime*, MTCR) egy olyan önkéntes csoportosulás, amely a rakétákkal kapcsolatos forgalmat kívánja ellenőrizni – Kína mindeközéig nem csatlakozott hozzá (*Missile Technology Control Regime*, é. n.). A kínai hivatalos álláspontot, miszerint felelős hatalomként Kína tartja magát az MTCR gyakorlatához (*Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations and Other International Organizations in Vienna*, 2004), a nemzetközi közösség annak ellenére is kételyekkel fogadja, hogy az ország 2002-ben átfogó exportellenőrzési szabályokat vezetett be. A kínaiak iráni fegyverszállításai azt mutatják, hogy azokat szinte teljes egészében a robotrepülőgépek/rakéták tették ki, s elsősorban két nagy területre koncentráltak: a hajók elleni robotrepülőgépekre (de voltak köztük harcokcsi-elhárító rakéták és tengeri aknák is), illetve az iráni ballisztikus rakéta-programhoz nyújtott segítségre és ballisztikus rakétákra (*Nuclear Threat Initiative*, 2020). Az adatokból ugyanakkor kiderül, hogy 2016 után ez a fegyver-eladás teljesen leállt.

A tanulmány írásakor még beláthatatlan, hogy milyen következményekkel jár majd az Iránra kirótt fegyverembargó 2020. októberi lejárta. Oroszország és Kína már jelezte azt a szándékát, hogy felújítaná az iráni fegyvereladásukat. Azonban az embargó alatt Irán maga is jelentős fejlesztéseket hajtott végre, gyakran olyan fegyverekkel, amelyeket tipikusan orosz–kínai forrásból szereztek volna be; ilyen például az orosz T-90-es tankok helyett a saját gyártmányú Karrár. A Trump-adminisztráció azonban az embargó meghosszabbítását kívánta elérni, annak ellenére, hogy az azt megállapító nukleáris megállapodásból kilépett.

1. táblázat
Kína és Oroszország iráni fegyvereladásai (2000–2019)²⁷

	Kína	Oroszország
2000	69	341
2001	80	298
2002	81	92
2003	84	85
2004	80	15
2005	43	15
2006	54	368
2007	47	283
2008	47	15
2009	47	50
2010	62	37
2011	52	33
2012	31	15
2013	9	4
2014	9	4
2015	9	4
2016	n. a.	413
2017	n. a.	4
2018	n. a.	4
2019	n. a.	3
Összesen	807	2078

Az energiahordozók

Az energiahordozók tekintetében Ázsia négy pólusa sokkal kevésbé kiegyensúlyozott képet mutat. Az alábbiakban elsősorban az olaj és a gáz kérdését vizsgáljuk, amely a négy ország között a legnagyobb függést generálja és feltételezi.

Oroszország és Irán olaj- és gázexportáló ország, így egymás potenciális riválisai is: az előbbi a világ legnagyobb földgáz- és a nyolcadik legnagyobb olajkészletével rendelkezik, míg az utóbbi a második legnagyobb gáz- (17-18%) és a negyedik legnagyobb olajkészlet (13%) birtokosa. Irán a Kőolaj-exportáló Országok Szervezete (OPEC) tagjaként, Oroszország mint a nem OPEC-tag olajexportőrök vezetője jelentős szerepet játszik a világpiaci árak képzésében (Foy, 2018). Irán részvételét a múltban és a jelenben is

²⁷ Forrás: SIPRI, 2020.

a szankciók akadályozták/akadályozzák ugyan, ez azonban nem gátolta sem Teheránt, sem Moszkvát abban, hogy 2001-ben elindítsák a Gázexportáló Országok Fórumát (GECF), és javaslatot fogalmazzanak meg egy ún. gáz-OPEC létrehozására. (Ez a terv máig nem valósult meg.)

Kína Oroszország és Irán számára is az első exportcél, és az olaj teszi ki az oda irányuló kivitelük túlnyomó részét. Irán esetében e téren a második helyen India áll, szintén az olaj tálnyomó hányadával (2. táblázat).

A kínai energiatermelésben a legnagyobb hányadot (59%) a széntüzelésű erőművek állítják elő, de az olaj és a gáz is növekvő szerepet játszik: az előbbi mintegy 18,9, az utóbbi 7,8 százalékot tett ki 2018-ban a kínai energiamixen belül (*ChinaPower*, 2016). Bár Kína maga is jelentős olaj- és gázkészletekkel rendelkezik, egyre nagyobb mértékben szorul olajbehozatalra, és 1993-tól nettó olajimportőr (Daragahi, 2005). Míg 2000-ben még egyáltalán nem szorult külföldi gázra, 2018-ra a világ legnagyobb gázimportőre lett. Emellett mind többször és nagyobb arányban vesz részt az olaj- és gázmezők feltárásában, kitermelésében (pl. South Pars), illetve a finomítókapaacitás fejlesztésében is. Az amerikai szankciók azonban ezeket a terveket is megakasztották.

Bár az indiai energiatermelésben is a széntüzelésű erőművek dominálnak, az arányuk a kínaiakénál sokkal kisebb, 2019 végén mintegy 44 százalék volt. Az energiamixükben az olaj 25, a gáz azonban mindössze 5 százalékot tesz ki. A nukleáris energia hányada 1 százalék (*Energyworld.com*, 2019). Az indiai–iráni kétoldalú kereskedelmet is a nyersolaj dominálja (2. táblázat). India 2018 áprilisa és novembere között mintegy 11 milliárd dollár értékben vásárolt árut az iszlám köztársaságtól, s annak 90 százalékát az olaj tette ki (Verma, 2019). Az amerikai szankciók következtében azonban az indiai olajvásárlás mennyisége jelentősen visszaesett, 2018 október és november között mintegy 41 százalékkal (Verma, 2018a). Donald Trump mentességet adott ugyan Indiának (és Kínának is) az amerikai szankciók alól, ez azonban mindössze 180 napra szólt, és bár Teherán tárgyalásokat folytatott az Egyesült Államokkal annak meghosszabbításáról (ami 2019 májusában volt esedékes), a washingtoni adminisztráció azt végül nem engedélyezte. Az energiahordozó-kereskedelmet azonban a szankciók közvetve is korlátozzák, amikor azok a bankrendszerre vagy a szállítmányozásra (hajózási útvonalak és vállalatok, biztosítás) is kiterjednek, vagy a létesítmények fejlesztését akadályozzák.

2. táblázat

Az ázsiai hatalmak export-importadatai egymás viszonylatában²⁸

	2018 (USD)	Helye az export- célok között	Az össz- export	Az első helyen álló termék (az összexport százalékában)	1995 (USD)	2018 (USD)
Iráni export Kínába	18,9 milliárd	1.	30,2%-a	nyersolaj (70,7%)	201 millió	18,9 milliárd
Iráni export Indiába	13,4 milliárd	2.	21,4%-a	nyersolaj (87,8%)	511 millió	13,4 milliárd
Iráni export Oroszországba	517 millió	15.	0,83%-a	gyümölcsök (13%)	37,9 millió	517 millió
Orosz export Kínába	55,2 milliárd	1.	12,9%-a	nyersolaj (63,6%)		
Orosz export Indiába	6,92 milliárd	17.	1,62%-a	nyersolaj (17%)		
Kínai export Iránba	14 milliárd	34.	0,54%-a	autók (11,3%)	276 millió	14 milliárd
Indiai export Iránba	2,84 milliárd	31.	0,87%-a	rizs (41,8%)	149 millió	2,84 milliárd
Orosz export Iránba	1,2 milliárd	49.	0,28%-a	búza (23,4%)	365 millió	1,2 milliárd
Kínai export Oroszországba	45,4 milliárd	16.	1,75%-a	távközlési berendezések (9,18%)		
Indiai export Oroszországba	2,56 milliárd	34.	0,79%-a	gyógyszerek (16,2%)		

Az iráni nukleáris program körüli vita

Ázsia nukleáris képe szintén egyfajta négypólusos elrendezést mutat: északon Oroszország, amely örökölte a Szovjetunió elismert atomhatalmi státuszát, és egyben a világ egyik atomerőmű-szállítója. Keleten a szintén elismert atomhatalom és atomerőmű-szállító Kína. Mellette Japán és Dél-Korea üzemeltet atomerőműveket. Délen India és Pakisztán, a két, nemzetközi jogilag el nem ismert, de atomfegyverekkel rendelkező hatalom, amelyek atomerőműveket is üzemeltetnek – azonban India a nukleáris fegyverprogramja miatt évtizedeken át nem tudott nukleáristechnológia-szállítóként megjelenni a világpiacón. Ázsia nyugati részén Izrael rendelkezik nukleáris arsenállal, és bár több országot gyanúsítottak azzal, hogy atomfegyvereket próbál szerezni, másnak

28 Forrás: A táblázat az MIT OEC adatbázisa adatainak felhasználásával készült.

ez máig nem sikerült. A térségben az egyetlen atomerőmű jelenleg az iráni Búsehrben működik, bár több országban is komoly atomerőmű-építési programok folynak.²⁹ Ismert, hogy a nemzetközi közösség az ENSZ Biztonsági Tanácsának kötelező határozataival szankcionálta Iránt a nukleáris programja miatt, azonban az iráni vezetés következetes nyilatkozatai szerint a program civil célú, és Khamenei ajatollah nukleáris fatvája értelmében – legalábbis annak meghozatala óta – nem is lehet más.³⁰

A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (NAÜ) ellenőrzései – mind az ENSZ BT szankciói előtt, alatt és után, mind a közös átfogó cselekvési terv (JCPOA) elfogadása óta – azt bizonyítják, hogy Irán betartja az atomsorompó-szerződésben, valamint a NAÜ-vel kötött teljes körű biztosítéki egyezményben vállalt kötelezettségeit, azaz nukleáris anyagot nem használt katonai célra, és – egybehangzó hírszerzői jelentések szerint – nincs is nyoma olyan programnak (Risen és Mazzetti, 2012). Így hihetőnek tűnik, amit iráni szakértők állítanak, hogy az országnak sohasem állt szándékában nukleáris fegyverek kifejlesztése, a céljuk a „nukleáris kétértelműség” volt.³¹

A három ázsiai hatalom – ha némileg más okokból is – hasonló álláspontot képvisel, amikor egy esetleges katonai célú iráni nukleáris program megvalósulását nem látják közvetlen veszélynek, és sokkal inkább az Egyesült Államok ama szándékát vélelmezik, hogy politikai céljai érdekében meg akarja fosztani Iránt egy olyan jogtól, amely az atomsorompó minden részését megilleti. Oroszország és Kína számára egy Nyugat-/Amerika-barát Irán nagyobb fenyegetés lenne, mint egy nukleáris Irán, de Indiában is belpolitikai feszültségeket okozott, amikor az ellenzék azzal vádolta a kormányt, hogy az az amerikai–indiai békés célú nukleáris megállapodásért cserébe „eladta magát” az Egyesült Államoknak (Rajghatta, 2005). Mindhárom állam támogatja Iránnak az atomenergia békés célú felhasználásához való jogát – amihez hivatkozási alapot az atomsorompó-egyezmény 4. cikke nyújt. Ugyanakkor egyiknek sem érdeke, hogy Irán nukleáris fegyvereket fejlesszen ki, hiszen a Közel-Kelet atomarzenállá válása – ami egy ilyen iráni lépést szinte bizonyosan követne – veszélyeztetné az energiahordozók kitermelését és forgalmát. A kérdés összetettségét mutatja, hogy a nukleáris technológia kettős felhasználású természetéből következően az annak révén nyert energia békés célú alkalmazásának (az atomerőműveknek) a térségbeli elterjedése önmagában is proliferációs forrás lehet, miközben a szállítók számára hatalmas üzlet. Ebből következően az ázsiai hatalmaknak nemcsak az nem áll érdekükben, hogy Irán (esetleg) atomfegyvert fejlesszen, hanem az sem, hogy az atomprogramját feladja³² (Nixey, 2010; Geranmayeh és

29 Bár az Egyesült Arab Emírségek első atomerőművi blokkja elkészült, a tanulmány írásának időpontjáig nem helyezték üzembe.

30 A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség felé 2005 augusztusában tett kijelentés, miszerint az Iráni Iszlám Köztársaságban tilos a nukleáris fegyverek gyártása, felhalmozása és használata (Mehr News Agency, 2005).

31 Egy iráni elemzővel 2019 januárjában készített interjú.

32 „A Kreml sem egy atomfegyverrel rendelkező Iránban, sem az iráni nukleáris program

Liik, 2016). (Ismert, hogy a búsheri atomerőmű építését Oroszország fejezte be, ugyanakkor Irán Kínával is megállapodott egy kisebb, 300 MW-osról, amely azonban nem valósult meg. A búsheri erőmű második szakaszát a Roszatom építi³³ [World Nuclear News, 2018], de az irániak a kínai opciót is nyitva hagyják.)

Ez az érdek vezette Oroszországnak és Kínának a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségben elhangzott javaslatait, amelyekkel az Irán-dossziét próbálták a NAÜ-nél tartani, azaz megakadályozni, hogy az az ENSZ BT elé kerüljön – ahol később megszavazták ugyan a BT határozatait,³⁴ de ezt inkább a Nyugattal, de különösen az Egyesült Államokkal való javuló kapcsolataik jegyében tették. Ugyanez az érdek motiválta őket az iráni nukleáris megállapodás tárgyalásakor és elfogadásakor is. Mindhárom ázsiai hatalom üdvözölte az egyezmény megkötését. Egyrészt – mint felelős globális szereplők – azt a nukleáris proliferációt megakadályozó lépésként értékelték, másrészt pedig örültek annak, hogy az felfüggeszti az Iránnal folytatott kereskedelmet tiltó szankciókat, és lehetővé teszi a kapcsolatok újraépítését a legfontosabb ügyekben: az energiahordozók kereskedelmében, a pénzügyi tranzakciók terén, a banki és biztosítási szektorokban, infrastruktúra-projektekben stb. (Khan, 2015). De a nukleáris megállapodás számukra azért is kedvezett, bár annak értelmében a szankciókat felfüggesztették, a nyugati vállalatok csak nagyon óvatosan kezdtek ismét Iránban befektetésekhez, különösen, mivel Trump az Egyesült Államok kilépésével fenyegetőzött.

Ismert, hogy 2018. május 8-án Donald Trump bejelentette, hogy az Egyesült Államok kilép a nukleáris megállapodásból. Ez mindhárom ázsiai hatalmat rosszul érintette, hiszen részes félként Oroszország és Kína a JCPOA további végrehajtását támogatta (*The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, 2017) – amiben szerepet játszott az Egyesült Államokon kívül az összes többi aláíró és a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség egyetértése is –, és „minden felet a kötelezettségeik betartására” szólítottak fel (Frolov, 2018). Az újdélhi álláspont is nagyon határozott volt: „India csakis az ENSZ-szankciókat követi, nem pedig bármely ország egyoldalú szankcióit” (Verma, 2018b), és „megerősítette, hogy támogatja [a nukleáris megállapodás] teljes és hatékony végrehajtását” (Ministry of External Affairs, Government of India, 2018).

A gyakorlatban azonban az amerikai másodlagos szankciók miatt Irán elveszítette a vonzó piac jellegét, annak ellenére, hogy az elnök nyolc ország – közöttük Kína és India – számára átmeneti mentességet adott, amelyet azonban később nem újított meg. Orosz részről egyenesen úgy nyilatkoztak, hogy az iráni piac megnyílása „következtében

befejezésében nem érdekelt.” Lásd: Nixey, 2010.

33 A Roszatom építi az első törökországi atomerőművet (Akkuyu) is, Jordániában szintén a cég nyerte meg az atomerőmű-építési tendert, és a közelmúltban tapasztalhatóvá vált orosz-szaúdi közeledés részeként kettőnek az ottani megépítése is a napirenden van (*World Nuclear News*, 2018).

34 Az ENSZ BT 1696. (2006. július 31.), 1737. (2006. december 23.), 1747. (2007. március 24.), 1803. (2008. március 3.), 1929. (2010. június 9.) határozatait.

2017 és 2018 első negyedében az orosz cégek soha nem látott intenzitással léptek be az iráni piacra ... [amely] azonban a másodlagos szankciók [amerikai bevezetése] után nem jelent további gazdasági lehetőséget Oroszország számára" (Kozhanov, 2018). A nagy orosz vállalatok (pl. a Lukoil) elkezdtek visszafogni a jelenlétüket, de hasonlóképpen megtorpant a kínai és az indiai aktivitás is, hiszen intő példaként állt, hogy kínai cégeket amerikai bíróságon pereltek. Ugyanakkor az amerikai szankcióknak továbbgyűrűző hatása is lehet, amikor részben vagy egészben külföldi tulajdonban lévő cégeket érintenek, mint pl. a Chennai Petroleum, amelynek a részvényei 15,4 százalékát a Naftiran Intertrade birtokolja, vagy az orosz Rosznyeft többségi tulajdonában álló Nayara Energy. De az indiai állam maga is nagyon óvatos: az ország költségvetésében a csábahári projektekre előirányzott tétel jelentősen lecsökkent, és csak akkor emelkedett meg ismét, amikor az Egyesült Államok írásos garanciát vállalt arra, hogy különleges felmentést ad a csábahári kikötő és vasútvonal építési projektjére – azzal a feltétellel, hogy az Iszlám Gárdának nem lesz része benne (Roche, 2020).

Konklúzió

Irán annak ellenére is Ázsia egyik vezetőjeként látja magát, hogy Nyugat-Ázsia a legtöbb ázsiai narratíván kívül maradt, és a többpólusú nyugat-ázsiai rendben is csak egyike a történelmi-vallási-kulturális okokból vezető szerepre törekvő államoknak. A kontinens hatalmaihoz különleges kapcsolatok fűzik, amelyek nem mentesek a feszültségektől sem, de az átfedő szomszédságokban többszintű együttműködést kényszerítenek ki. Ezen országok közös célja az Egyesült Államok befolyásának a visszaszorítása a kontinensen. Az együttműködésük és a versengésük ugyanakkor arra is rámutat, hogy vannak olyan helyi ügyek, amelyekbe Washingtonnak nincs, vagy korlátozott a beleszólása.

Oroszország, Kína és India számára Irán stratégiai fontossággal bír, akkor is, ha egyikük szemében sem jelenti az Egyesült Államok alternatíváját. Oroszország változatlanul a déli tengerekre való kijutás lehetőségét, továbbá az orosz fegyverek és nukleáris technológia piacát és a szíriai partnerét látja benne. A kínai „új selyemút” szárazföldi és tengeri útvonala is Iránon halad keresztül, miközben Kína az iráni export első, India pedig a második célországa. Az utóbbi számára egyben a Közép-Ázsiához és azon keresztül az Oroszországhoz és Európához való hozzáférést tudja biztosítani.

Az amerikai szankciók azonban közvetve és közvetlenül is megakasztották az orosz/kínai/indiai–iráni kapcsolatokat, amelyek mégsem szakadtak meg teljesen. Ennek a legfőbb oka, hogy a fenntartásukra vonatkozó politikai szándék és gazdasági érdek továbbra is fennáll. Így a szankciók ahelyett, hogy erősítenék, inkább gyengítik Ázsiában a *Pax Americanát*: a nemzeti valutában (rubel, jüan, rúpia) történő elszámolás a vele járó problémák ellenére is hatékony eszköz lehet. A fegyverembargó folytatásáról zajló vita pedig egy, az Egyesült Államokkal való újabb szembehelyezkedést jelez.

Irodalomjegyzék

- Arms Control Association (2020). Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012–2020. A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity>.
- Azizi, Hamidreza (2018). Iran's Launch of „Look East” 2.0. *Al-Monitor*. A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/10/iran-region-regional-security-dialogue-multilateralism>.
- Barnes-Dacey, Julien (2018). Russia and the „Resistance Axis”. In Nicu Popescu és Stanislav Secieru (szerk.), *Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles?* (65–72. o.) A letöltés ideje: 2020. november 26. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf.
- Borshchevskaya, Anna (2017). The Tactical Side of Russia's Arms Sales to the Middle East. *Jamestown*. A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://jamestown.org/program/tactical-side-russias-arms-sales-middle-east/>.
- Brill Olcott, Martha (1998). The Caspian's False Promise. *Foreign Policy*, (111), 94–113.
- Brill Olcott, Martha (2013). Turkmenistan: Real Energy Giant or Eternal Potential? *Center for Energy Studies*. A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/360e14e8/CES-pub-GeogasTurkmenistan2-121013.pdf>.
- ChinaPower (2016). How Is China's Energy Footprint Changing? A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://chinapower.csis.org/energy-footprint/>.
- Cohen, Ariel (2010). Russia's Iran Policy: A Curveball for Obama. *The Heritage Foundation, Backgrounder*, (2359).
- Cohen, Ariel és Phillips, James A. (2001). Countering Russian–Iranian Military Cooperation. *The Heritage Foundation, Backgrounder*, (1425). 1–8. A letöltés ideje: 2020. november 26. <https://www.iranwatch.org/sites/default/files/heritage-counter-ingrussianiranianmilitarycoop-040501.pdf>.
- Cone, Allen (2016). Russia Gets Permission to Use Iran's Hamadan Air Base for Syria Airstrikes. *UPI*. A letöltés ideje: 2020. november 27. https://www.upi.com/Top_News/World-News/2016/11/30/Russia-gets-permission-to-use-Irans-Hamadan-air-base-for-Syria-airstrikes/8251480520159/.
- Csizmadia Norbert (2020). Geofúzió. A földrajz szerepe és jelentősége a 21. századi gazdasági és geopolitikai világrendben. PhD-értekezés. Pécs: PTE Földtudományok Doktori Iskola. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23595/csizmadia-norbert-tesis-hun-2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.
- Daragahi, Borzou (2005). China Goes Beyond Oil in Forging Ties to Persian Gulf. *The New York Times*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.nytimes.com/2005/01/13/business/worldbusiness/13oil.html>.
- ETEnergyWorld (2019). Infographic: India's Energy Mix. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://energy.economictimes.indiatimes.com/news/power/infographic-indias-energy-mix-2019/72277786>.
- European Union External Action (2019). Connecting Europe and Asia. A letöltés ideje: 2020. november 27. https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu-asian_connectivity_factsheet_september_2019.pdf_final.pdf.

- Foy, Henry (2018). Russia–Saudi Arabia Rapprochement Reshapes More Than the Oil Market. *Financial Times*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.ft.com/content/aa39b74c-4f0c-11e8-ac41-759eee1efb74>.
- Freeman, Charles (2010). The China Factor in Iran's Nuclear Strategy. CSIS. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://csis.org/publication/china-factor-irans-nuclear-strategy>.
- Friedman, George (2016). Five Maps That Explain China's Strategy. *Business Insider*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.businessinsider.com/5-maps-that-explain-chinas-strategy-2016-1>.
- Friedman, George (2017). Russia's Strategy: Built on Illusion. *HuffPost*. A letöltés ideje: 2020. november 27. https://www.huffingtonpost.com/entry/russias-strategy-built-on-illusion_us_596f682de4b0376db8b65c8d.
- Frolov, Vladimir (2018). Why Russia Wants the Iran Nuclear Deal (Op-ed). *The Moscow Times*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.themoscowtimes.com/2018/05/08/why-russia-wants-the-iran-deal-op-ed-a61386>.
- Geranmayeh, Ellie és Liik, Kadri (2016). The New Power Couple: Russia and Iran in the Middle East. *European Council on Foreign Relations, Policy Brief*.
- Golan, Galia (1987). Gorbachev's Middle East Strategy. *Foreign Affairs*, 66(1), 41–57.
- Gopaldaswamy, Bharath és Handjani, Amir (2017). Can Iran and India Turn the Page? *The National Interest*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://nationalinterest.org/feature/can-iran-india-turn-the-page-19057?page=2>.
- Gurganus, Julia és Rumer, Eugene (2019). Russia's Global Ambitions in Perspective. *Carnegie Endowment for International Peace*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://carnegieendowment.org/2019/02/20/russia-s-global-ambitions-in-perspective-pub-78067>.
- Internet Archive (2013a). Constitution of the Islamic Republic of Iran. Article 2, Article 3. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://web.archive.org/web/20130819052406/http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-1.html>.
- Internet Archive (2013b). Constitution of the Islamic Republic of Iran. Article 110. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://web.archive.org/web/20130731151119/http://www.iranonline.com/iran/iran-info/Government/constitution-8.html>.
- IRIB News Agency (2009). Inauguration of Iran–China Commerce Center in Shanghai. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://english.trib.ir/index.php/news/political/27891-inauguration-of-iran-china-commerce-center-in-shanghai>.
- Janusz-Pawletta, Barbara (2015). *The Legal Status of the Caspian Sea. Current Challenges and Prospects for Future Developments*. Berlin: Springer-Verlag.
- Jisi, Wang (2012). „Marching Westwards”. The Rebalancing of China's Geostrategy. *International and Strategic Studies*, (73). 1–11.
- Katz, Mark (2008). Russian–Iranian Relations in the Ahmadinejad Era. *Middle East Journal*, 62(2), 202–216.
- Khan, Khalid Masood (2015). The Strategic Depth Concept. *The Nation*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://nation.com.pk/16-Oct-2015/the-strategic-depth-concept>.
- Khan, Summaiya (2015). Iran Nuclear Deal: Implications for India. *Institute of Peace and Conflict Studies*. A letöltés ideje: 2020. november 27. http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=4932.

- Kozhanov, Nikolay (2015). Understanding the Revitalization of Russian–Iranian Relations. *Carnegie Endowment for International Peace*. A letöltés ideje: 2020. november 27. https://carnegieendowment.org/files/CP_Kozhanov_web_Eng.pdf.
- Kozhanov, Nikolay (2018). Will Russia Benefit from a Failed Iran Nuclear Deal?. *Al-Jazeera*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/russia-benefit-failed-iran-nuclear-deal-180616173815567.html>.
- Kumar, Sanjay (2015). Opportunities and Threats for India After the Iran Deal. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://thediplomat.com/2015/07/opportunities-and-threats-for-india-after-the-iran-deal/>.
- Lavrov, Anton (2018). Russia in Syria: a Military Analysis. In Nicu Popescu és Stanislav Secieru (szerk.), *Russia's Return to the Middle East. Building Sandcastles? Chaillot Papers* (47–56. o.). A letöltés ideje: 2020. november 27. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf.
- Maleki, Abbas (2016). Iran's New Asian Identity. *Cultural Coordination Center Asian Cooperation Dialogue*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://cccacd.com/irans-new-asian-identity>.
- Mehdiyou, Kamyar (2000). Ownership of Oil and Gas Resources in the Caspian Sea. *The American Journal of International Law*, 94(1), 179–189.
- Mehr News Agency (2005). Iran's Statement at IAEA Emergency Meeting. *Federation of American Scientists*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://fas.org/nuke/guide/iran/nuke/mehr080905.html>.
- Ministry of External Affairs (2018). India–Iran Joint Statement During Visit of the President of Iran to India (February 17, 2018). A letöltés ideje: 2020. november 27. https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/29495/IndiaIran_Joint_Statement_during_Visit_of_the_President_of_Iran_to_India_February_17_2018.
- Mishra, Manoj Kumar (2006). India's Permanent Membership of the UN Security Council: Changing Power Realities and Notions of Security. *The Indian Journal of Political Science*, 67(2), 343–354.
- Missile Technology Control Regime (é. n.). MTCR Partners. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://mtrc.info/partners/>.
- Mohammad Mossadegh (2006). Ahmadinejad: Letter to Angela Merkel. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.mohammadmossadegh.com/news/mahmoud-ahmadinejad/letter-to-angela-merkel/>.
- N. Rózsa Erzsébet (2018). Iran and the Indian Ocean. In Tim Niblock, Talmiz Ahmad és Degang Sun (szerk.), *The Gulf States, Asia and the Indian Ocean. Ensuring the Security of the Sea Lanes* (115–134. o.).
- NDTV (2018). US Reiterates Support for India's Permanent Role in UN Security Council. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.ndtv.com/india-news/us-reiterates-support-for-indias-permanent-membership-to-un-security-council-1924058>.
- Nehru, Jawaharlal (1980). *Discovery of India*. Új-Delhi: Oxford University Press.
- Nixey, James (2010). Russian Policy on Iran: Balancing is Best. *The World Today, Chatham House*, 66(5).
- Nuclear Threat Initiative (2019). India. Nuclear. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.nti.org/learn/countries/india/nuclear/>.
- Nuclear Threat Initiative (2020). China. Missile. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.nti.org/learn/countries/china/>.

- OECD (2020). United States/Niue. A letöltés ideje: 2020. június 8. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country>.
- Oskarsson, Katerina és Yetiv, Steve A. (2013). Russia and the Persian Gulf: Trade, Energy, and Interdependence. *Middle East Journal*, 67(3), 381–403.
- Permanent Mission of the People's Republic of China to the United Nations and Other International Organizations in Vienna (2004). China's Non-Proliferation Policy and Measures. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/fks/t127666.htm>.
- Pesaran, Evaleila (2011). *Iran's Struggle for Economic Independence. Reform and Counter-Reform in the Post-Revolutionary Era*. New York, NY: Routledge.
- Rajghatta, Chidanand (2005). US–India Nuclear Deal Under Iran Gun. *The Times of India*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://timesofindia.indiatimes.com/world/us/US-India-nuclear-deal-under-iran-gun/articleshow/1237146.cms>.
- Ramachandran, Sudha (2019). India Doubles Down on Chabahar Gambit. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://thediplomat.com/2019/01/india-doubles-down-on-chabahar-gambit/>.
- Ramani, Samuel (2018). Iran's Careful Approach to China's Uyghur Crackdown. *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://thediplomat.com/2018/09/irans-careful-approach-to-chinas-uyghur-crackdown/>.
- Reuters (2007). Iran Wants Western „Apology” After IAEA Report. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-cleric/iran-wants-western-apology-after-iaea-report-idUSDAH63257320071116>.
- Risen, James és Mazzetti, Mark (2012). U.S. Agencies No Move by Iran to Build a Bomb. *The New York Times*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.nytimes.com/2012/02/25/world/middleeast/us-agencies-see-no-move-by-iran-to-build-a-bomb.html>.
- Roche, Elizabeth (2020). Budget 2020: Rs100 Crore Allocated for Chabahar Port Development in Iran. *Mint*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.livemint.com/budget/news/budget-2020-rs100-crore-allocated-for-chabahar-port-development-in-iran-11580649324784.html>.
- Saghafi-Ameri, Nasser és Ahadi, Afsaneh (2008). *Iran ve-seyasat-e negah be-sharq* [Irán és a keletre tekintés politikája]. Teherán: Strategic Studies Research Institute.
- Shoori, Mahmood (2011). Iran & Russia: From Balance of Power to Identity Analysis. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2(2). 105–125.
- SIPRI (2020). SIPRI Arms Transfer Database. A letöltés ideje: 2020. június 4. <https://www.sipri.org/databases/armstransfers>.
- Tanchum, Michael (2018). Amid Sanctions, Iran Looks East. *East Asia Forum*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.eastasiaforum.org/2018/11/22/amid-sanctions-iran-looks-east>.
- Tehran Times (2009). Iran Opens First Overseas Commerce Center. A letöltés ideje: 2020. november 27. http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=208434.
- The Iran Project (2019). IRGC General: Iran Becoming a World Power. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://theiranproject.com/blog/2019/03/07/irgc-general-iran-becoming-a-world-power/>.

- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation* (2017). Statement by the Foreign Ministry Regarding Implementation of the Joint Comprehensive Plan of Action on Iran's Nuclear Programme. A letöltés ideje: 2020. november 27. http://www.mid.ru/en/diverse/-/asset_publisher/zwl2FuDbhJx9/content/zaavlenie-mid-rossii-po-voprosu-realizacii-sovmestnogo-vseob-emlusego-plana-dejstvii-po-iranskoj-adernoj-programme?_101_INSTANCE_zwl2FuDbhJx9_redirect=http%3A%2F%2Fwww.mid.ru%2Fen%2Fdiverse%3Fp_id%3D101_INSTANCE_zwl2FuDbhJx9%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-1%26p_p_col_pos%3D2%26p_p_col_count%3D5.
- The New York Times* (2020). Defying U.S., China and Iran Near Trade and Military Partnership. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.nytimes.com/2020/07/11/world/asia/china-iran-trade-military-deal.html>.
- The Washington Post* (2006). Ahmadinejad's Letter to Bush. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/05/09/AR2006050900878.html>.
- The White House* (2006). President's Visit to India. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/india-pakistan/photoessays/india-visit032006/01.html>.
- Tiezzi, Shannon (2019). Why Is Turkey Breaking Its Silence on China's Uyghurs? *The Diplomat*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://thediplomat.com/2019/02/why-is-turkey-breaking-its-silence-on-chinas-uyghurs/>.
- Tishehyar, Mandana (2011). The Dynamism of Iran–India Relations: 1979–2009. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2(2).
- Trenin, Dmitri (2017). Russia's Evolving Grand Eurasia Strategy: Will It Work? *Carnegie Moscow Center*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://carnegie.ru/2017/07/20/russia-s-evolving-grand-eurasia-strategy-will-it-work-pub-71588>.
- Verma, Nidhi (2018a). Exclusive: Iran Falls to Sixth Biggest Oil Supplier to India in November, from Fourth in October. *Reuters*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.reuters.com/article/us-india-iran-oil-exclusive/exclusive-iran-falls-to-sixth-biggest-oil-supplier-to-india-in-november-from-fourth-in-october-idUSKBN1OC1SK>.
- Verma, Nidhi (2018b). India Says It Only Follows U.N. Sanctions, Not U.S. Sanctions on Iran. *Reuters*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.reuters.com/article/us-india-iran/india-says-it-only-follows-u-n-sanctions-not-u-s-sanctions-on-iran-idUSKCN1ITOWJ>.
- Verma, Nidhi (2019). Exclusive: Indian Refiners Pay for Iranian Oil in Rupees – UCO Bank Executive. *Reuters*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <https://www.reuters.com/article/us-india-iran-payment-exclusive/exclusive-indian-refiners-pay-for-iranian-oil-in-rupees-uco-bank-executive-idUSKCN1P21XF>.
- Weitz, Richard (2009). The SCO's Iran Problem. *The Central Asia–Caucasus Analyst*. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11888-analytical-articles-caci->

- World Legal Information Institute* (1921). Persia and the Russian Socialist Federal Republic – Treaty of Friendship, Signed at Moscow, February 26, 1921. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/69.html>.
- World Nuclear News* (2018). Middle East Nuclear Power to Quadruple in Ten Years. A letöltés ideje: 2020. november 27. <http://www.world-nuclear-news.org/Articles/Middle-East-nuclear-power-to-quadruple-in-ten-year>.
- Xinhuanet* (2009). China Calls for „Stability, Solidarity” in Post-Election Iran. A letöltés ideje: 2020. november 27. http://news.xinhuanet.com/english/2009-06/16/content_11552204.htm.